

Vallási mozgalmak napjainkban.*

Irta: Ürmösy Miklós.

Tisztelt hölgyeim és uraim!

Mindenek előtt fogadják őszinte üdvözetemet mai összejevételünk alkalmából, mellyel idei felolvasó-estélyeink soroza'át megnyitjuk.

Nem tagadom, hogy bizonyos jubiiáris hangulatnak a hatása villan át lelkemen annak emlékezetére, hogy épp e helyen, az Urnak e felszentelt kis hajlékában tartottuk meg tíz évvel ezelőtt, a budapesti Dávid Ferenc egylet első ünnepélyes ülését, melynek díszét és fényét több angol hitrokonunk jelenléte is nagyban emelte.

Igaz, hogy tíz év az egyletek életében még nem valami nagy mult, de mégis egy vallásos alapon álló egyesületnél ez a körülmény, hogy ennyi időt már átélhetett, annak nemcsak életképességéről, de vallás-erkölcsi erejéről és súlyáról tesz bizonyosságot. S tanúságot tesz, tisztelt hölgyeim és uraim, első sorban is az önök lelkes szeretetéről, vallásos mély érzületéről s törhetlen kitartásukról, mellyel ez egyletet mindvégig szellemi és anyagi erejükkel támogatták.

Az elvetett kis mustár-mag, — ime szemünk láttára növekedett lombdús galyacskává s így nem csoda, ha mi látnoki sejtelmekkel eltelve hisszük és reméljük, hogy e kis csemete oly hatalmas törzsű fává fog egykoron erősödni, melynek élete bele fog nyulni az idők végtelenségébe, mert gyökérszáalai az emberi léleknek ama misztikus mélységeiből szívják tápláló erőiket, hol a mindenható Isten iránti tiszta hit honol! Mert mi hiszünk a hit fentartó, ős erejében, mint az élő Istenség bennünk lakozó s bennünk működő örök energiájában. S miért ne hinnénk benne? . . . Hiszen ha az

* Elnöki megnyitó a budapesti Dávid Ferenc-egyület 1911. nov. 18-án tartott ülésén.

állatvilág egyetemes életnyilvánulásaiban feltaláljuk az ösztönöknek ama változatlan örök törvényeit, melyeknek e fajok minden osztálya alá van vetve — s ha nemcsak a növényvilág, hanem általában a föld fejlődésének és átalakulásainak törvényeiben is megtaláljuk az ok és okozat elméletének s jelenségeinek alapvonásait, — akkor miért ne hozhatta volna magával az emberiség is, mint vele született ősi ösztöni, a hitnek ama kezdetleges csíráit, melyekből évezredek fejlődése folytán, a babonák misztikus kódén át eljutott a mai tisztultabb vallási felfogásokhoz. Valóban, bámulatosan óriási utat tett meg a vallás-filozófia, míg hangoztatni merete ama tant, hogy az Istent úgy kell felfogni, mint lelkünknek és a nagy mindenség egyetemes törvényeinek szellemét! . . .

És a vallások fejlődése még mind fokozottabb erővel halad előre, nem nagy lelki gyönyörűségére modern szociálistáink azon táborának és az úgynevezett „társadalmi tudományok“ azon egyesületeinek, melyek már nemcsak a hazát, de magát az Istent is megtagadják!

— Nincs többé szüksége az emberiségnek vallásra! — kiáltják ők, mert kinőtt már a hit babonás varázslata alól . . . Mire is hit és eszmény a léleknek! Ezek csak butává teszik a lelket . . . De hisz lélek és lelkiismeret sincs! . . . Az erény és erkölcs fogalmi is elavult hazugságokká váltak . . . A templomok pedig ma már az üres és látványos egyházi ceremóniák színhelye . . . És így tovább! . . .

— Óh, valóban mily gyönyörűen szép lesz a világ és benne mily végtelenül boldog az emberiség, ha e nagy társadalmi reformátorok elvei meg fognak valósulni majd valamikor.

Csak az a kérdés, mikor lesz ez? . . . Mert úgy látszik, hogy ez a „szerencsétlennek“ kikiáltott emberiség, nem siet valami tulajdonságos nagyon elérni ezt a neki ígért földi boldogságot! Sőt még mindig annyira igyekszik lelkében a vallásos érzületet ápolni, hogy csak egy kicsinyes statisztikai példára utalják, a brit biblia társaságnak nemrég megjelent évi jelentéséből azt látjuk, — hogy a világon még mindig, — vagy inkább: jobban, mint valaha, — a biblia a legelterjedtebb könyv. S míg a társaság a múlt évben hat millió példányt adott el, az idén már hét milliónál is többet.

Hogy a vallási propaganda a társadalmi téren is mily óriási arányokat ölt, dacára a vallástagadók agitációinak, legyen elég itt megemlíteni, hogy ma már a nők is — mint tudjuk — mind töme-

gesebben lépnek a lelkészi pályára, sőt az angol szabad egyházakban már is egész sereg nő prédikátor végzi buzgó hivatással egyházi munkáját.

Ez alkalomból, mint minket érdeklő eseményt, szabadjon megemlítenem, hogy a német szabadgondolkodó lelkészek lapja, a „Kirchlichliberale Zeitungs-Korrespondenz“ a nők lelkészi pályájára vonatkozó cikkében, elismerő hangon emlékezett meg Petzold Gertrud német származású kisasszonyról, mint a birminghami unitárius egyház prédikátoráról, legutóbbi németországi és svájci útja alkalmából, mikor is több templomban prédikált nagy hallgatóság előtt.

A vallásos érzés hanyatlásáról szóló meséknek — úgy hiszem — élénk cáfolatául szolgálnak a koronkint tartatni szokott vallási kongresszusok, nem különben ama körülmény is, hogy az egyházak tradicionális kegyelettel ragadnak meg minden alkalmat, hogy nagyjaik és vallásalapítóik emlékezetét megünnepelhessék.

*

Tisztelt hölgyeim és uraim, úgy vélem, már eddig is elég cáfoló érveket hoztam fel ama vádak ellen, melyek korunk hitetlenségét hangoztatva, a vallás teljes csődjét hirdetik. Pedig még reá sem mutattam az egyházak benső életében viharzó nagy és hatalmas forrongásokra, melyek szintén világos cátolatúl szolgálhatnak arra, mintha hideg, dermesztő vallás közöny szállta volna meg az emberiség lelkiületét.

De minket, kik Dávid Ferenc nagy és dicső nevét hordjuk zászlónkon s kik Stuart Mill híres elvét úgy kívánjuk alkalmazni, hogy minél több szabadságot nemcsak a politikai és társadalmi intézmények, hanem az emberi lélek számára is, — mondom — minket talán más szempontokból érdekelnek napjaink eme vallásos mozgalmi. És pedig a vallási reformeszmék szempontjából. Vagyis azt óhajtjuk figyelemmel kísélni, hogy a liberális irányzatok minő hódító erővel nyomulnak előre a hitélet terén?

Erre vonatkozólag azt az általános észleletet tehetjük, hogy majdnem minden hitfelekezet körében egyre növekedni látjuk azon emberek számát, kik vallási meggyőződésüket összhangba akarják hozni a korszellem haladásával. S e törekvések néhol oly vehemens erővel hozzák ellentétbe a vallásos érzelmeket a fennálló, merev dogmákkal, hogy abból nem egy éles — bár még eddig leginkább személyes jellegű — összeütközés támadt már is. Természetesen e

mozgalmak ellenhatásának következménye az orthodoxia merész föllépése, támadó és védekező eljárása, — a vallás tekintélyére való hivatkozással — a szabadelvű irányzatok ellen. Hiszen még a más-különben oly erős hatalmi szervezeten alapuló katolikus egyház is szükségét érezte erős kényszerrendszabályokhoz nyulni. Emlékezzünk csak vissza a pápa „*motu proprio*“-jára, amely az egyház papjaitól az antimodernista eskü letételét követeli s jusson eszünkbe az Index-kongregáció működése s annak nálunk is ismert eredménye egyik neves magyar püspökre vonatkozólag.

De minket közelebbről érdekel ama körülmény, hogy az orthodoxia a protestántizmus körében is, kényszerítve érzi magát mind erősebb és erősebb fegyverekhez nyulni, a szabadelvű eszmék terjedésével szemben. Példa erre a németországi protestánsok mozgalmá, mely az egész művelt világ figyelmét magára vonta.

Tudjuk, hogy e mozgalom kiindulási pontja Jatho kölni lelkész esete volt. Első következménye pedig az lett, hogy most már a német protestántizmusnak is meg van a maga Loisy abbéja. De a dologban nem ez a fontos, hanem az, hogy most már nemcsak Köln város lakossága ünnepli szabadsághősként hivatalvesztésre ítélt lelkészét, hanem ugyanezt teszik az összes német liberálisok, kik még ezenfelül, nemzeti gyűjtést is indítottak oly lelkészek számára, kik előbb vagy utóbb a kölni lelkész sorsára juthatnak.

Ily viszonyok közt érthető, hogy a porosz nemzeti egyház sem akar felhagyni a liberálisok elleni elkeseredett küzdelmével. De az aztán nagy kérdés: vajjon e harccal nem késett-e meg? Mert a porosz lelkészek táborában mind többen és többen csatlakoznak a liberális irányhoz, nyíltan hirdetve a dogmájuktól eltérő hitfelfogásaikat, vallástörténelmi önálló nézeteiket. Sőt nem egy közülök nyíltan meri prédikálni, hogy Jézus ember volt, de a legnagyobbak közül való, aki példát adott az emberiségnek, de akinek csodás története már a misztikus legendák világába vész el.

Hogy eme nagyarányú liberális mozgalmái a német protestántizmusnak, minő változásokat fognak előidézni a hitélet terén előbb vagy utóbb, azt még ma meg sem jósolhatjuk. Lehet, hogy talán már egy vallásos forradalom előestélyén állunk! Hiszen — a jövő zenéjeként — már is hangok hallatszanak különböző új vallás-alapítási ideákról. S Amerikából világgá is bocsátották egy ily új vallás alaptervezetét, melyben a kereszténységnek nem jut fontosabb szerep. A rideg kötelelességteljesítésben kulminálna e vallás

főelve, nem ismerve büntetést és jutalmat s nem kutatva az emberi lét okait és végcélját. Tulajdonképp ez egy vallás volna — hit nélkül. Maradjon meg hát csak — a „jövő“ vallásának . . . Mi nem kérünk belőle!

*

T. hölgyeim és uraim! Már is nagyon igénybe vett türelmükkel élnék vissza, ha napjaink vallás-mozgalmainak részletesebb vázolásába merülnék. De ama jelenség, hogy az orthodoxia hatalmi tekintélyének teljes erejével és súlyával volt kénytelen újból megjelenni a vallásos élet mezején, ismétlem, ez a legerősebb bizonyítéka annak, hogy a liberálizmus mind nagyobb és nagyobb hódító hatással nyomul előtérbe mindenütt, a mi örömmel és meglepődéssel töltheti el lelkünket.

De midőn mi annyi lelkesedéssel azonosítjuk magunkat a liberális eszmével, — azt hiszem — mi is tisztában vagyunk azzal az álláspontunkkal, hogy ráiképp értelmezzük azokat. Vagyis, hogy mit értünk „liberálizmus“ alatt! Mert a vallásfejlődésnek mindenemű irányát nem tekinthetjük annak. Hiszen, például Németországban is, a vallásos reform-mozgalmak némelyike kisebb-nagyobb elhajlásokban a „modern liberálizmus“ és a „modern felvilágosultság“ cégére alatt már is oly utra kezdett átsiklani, melyen mi nem haladhatunk együtt a német liberálisok eme táborával.

Mi nem fogadhatjuk el „liberális haladás“ eszméjeként azok felfogását, kik a természeti erőkből s a biológiai megállapításokból levont törvények alapján szeretnék a vallást reformálni, a fizikai világot jelölve meg az ember egyetlen lényegének, ebből vonva egyszersmind következtetést a vallás többi nagy problémáira is.

Ezért nem egyeztethetjük össze a mi iránytörekvéseinkkel sem a „modernizmus“ ama hiveinek álláspontját, kik a panteizmushoz állnak közel, sem a régi atheista fölfogáson felépült „monisták“ alaptételeit, kiknek Haeckel a főapostoluk.

Egyszóval, mi, kik a tiszta evangéliumi hit alapján állunk, nem illehetjük „szabadelvű“ elnevezéssel az oly vallásos reform törekvéseket, melyek a metafizika helyébe kizárólag a természet-tudományi gondolkodást akarják tenni.

Kétségkívül lelkes bámulattal tölt el minket is, úgy a természettudományok, mint minden más exakt tudomány fejlődése, haladása és elemző ereje s mi is mindig nyiltan vallottuk és hír-

dettük, mit Prohászka püspök egyik beszédében a minap mondott, „hogy a vallásos meggyőződést és a vallás igaz kincseit nem kell az igaz tudás szabad levegőjétől féltetni“. De míg a tudomány sem tud a lét ama nagy problémáira, melyekkel a vallás is foglalkozik, kellő és megnyugtató feleletet adni, addig a minden áron vallást reformálni akaró modern apostolok ne vádolják a tiszta hitbeli felfogást azzal, hogy nem a látható, hanem a láthatatlan világ rejtélyeinek egyoldalú megfejtésével és megokolásával foglalkozik csupán.

Mi a vallásban a végtelenség eszméjét s az örök élet erejét keressük. És csakis a hit szárnyain vagyunk képesek ama fenséges, misztikus világba fölemelkedni, hol megtaláljuk az Istenség örök eszményét. S hisszük és valljuk, hogy az emberiség sok és sok millióinak lelkéből nem fog sikerülni soha, kiírhatni a Gondviselő Isten teremtő erejében vetett ama mélységes hitet, mely az évezredek martirjainak vérével megszentelt vallási nagy alkotásain épült fel!

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Dr. Varga Béla, Jacobi Henrik Frigyes. Tanulmány az ismeret- és értékelmélet köréből. Különlenyomat a M. Tud. Akadémia „Athenaeum“ c. folyóiratából. Budapest, 1911. Ára ?

Ez alapos tanulmányokon nyugvó, tartalmas értekezés célja az, hogy az ismeret- és értékelmélet egyik igen elterjedt irányának történeti fejlődéséhez adatokat nyújtson s kritikai észrevételeivel megvilágítsa. Jacobi életének rövid ismertetése után a filozófia fogalmát, a hit és tudás viszonyát, ismeretelméletét és ennek bírálatát, értékelméletét, erkölcszótánát vázolja röviden, világosan, kritikai megjegyzései kíséretében és végül rámutat arra a hatásra, melyet napjaink voluntaristikus itéletelmélete, különösen Windelband és Rickert Jacobi nem rendszeres, hanem szétszórta itt-amott elejtett megjegyzéseiből és gondolataiból kapott. Jacobi különösen Hamann hatása alatt Kant criticismusa ellen lép fel s egyéniségének gazdag és értékes, de ellentétes elemeit, mély vallásos érzését és a transcendens világhoz való állandó vonzódását, a lét kérdéseit kutatásában való szakadatlan fáradozásait a „hit“ és az isten fogalmában egyesíti. Filozófiájának jellemző vonása az a mistikus és romantikus köd, amely egyenes ellentéte Kant rendszerének. Ő egyesíti a hit és tudás fogalmát s nála a filozófia és vallás egyek, amiként mondja is, hogy az ő filozófiája az ő vallása. Nem is tiltakozik a mistikus homály ellen, sőt egyenesen vallja, hogy a magasabb rendű ember előtt némely dolgoknak szükségképen homályban kell lenniök. Különböző és ellentétes megítélésben részesült. Schelling szellemének „szomorú korlátozottságát, komplikált egyéniségének „facsarmanyos titokzatosságát“ vetette szemére. Legújabb életírója Schmid A. pedig a lángelme jelzővel tiszteli meg.

Jacobi nem alkotott rendszert, hanem az ismeretlen isten után kutatott, s őt igyekezett az ismeret világításánál közvetlen intuitióval megragadni. Ezért a tudást a hitbe olvassza belé, melybe minden egyéb is belefér. Minden ismeretnek és tevékenységnek alapja a hit,